בחירות, קוסמטיקה ופלישה מן המאדים

נניח שהאמת היא בעצם כזאת:

לפני כארבע שנים נחתה חללית בלתי־מזוהה במידבר סיני. נחתה — ונעלמה. החללית הכילה מיטען משומר של יצורים מן המאדים בגודל של שומה קטנה וירוקה. היצורים הללו ניחנו בתכונות חי־זריות: עד־מהרה השתלטו על מוחם ונשמתם של שרי הממשלה ושל כל האישים בעמדות־מפתח במדינת ישראל. מזה כארבע שנים הם פועלים ללא־לאות לטובת האינטרסים המיוחדים של המאדים, הורסים בשיטתיות את התשתית הכלכלית והפסיכולוגית של המדינה, וזורעים בחשאי איום נורא לקיומו של הגזע האנושי כולו.

הוכחות לא חסרות: האינפלאציה דוהרת, וכל ניסיון לעוצרה הופך האצה נוספת; השלום תקוע, וכל צעד לקראתו נתקל בהכחשות ובטירפודים; המהפכים בזירה הפנימית דימויניים כל־כך עד כי אין ספק שרק חי־זר יכול לעמוד מאחרי כל זה (רבין מתפטר בגלל אשתו; מכבי תל־אביב זוכה בגביע, ופרס יגיע לראשות הממשלה למרות הכל).

תגובות־שרשרת ניכרות גם בזירה הבינלאומית (אינפלאציה, משבר־נפט, הערבים קונים את לונדון), ועימן האמונה המוכרת משכבר הימים — שהיהודים אשמים בכל. בקיצור — בסיס נפלא להשתלטות המאדים על מדינת ישראל.

■ ■ ■

כדי להילחם בהם יש לחשוף אותם לעיני הציבור, וזה מסובך, אף שהם אינם משתדלים במייוחד להסתתר. חשיפתם מותנית בזיהוי בטוח (להבדילם משאר יהודים) ובהוקעתם בכלי־התיקשורת. אבל מה לעשות והם נראים כמו סתם יהודים, וכלי־התיקשורת אוהבים סתם יהודים שהם גם שרי־ממשלה.

ואפילו הציבור יודע כי יש להם סימן־היכר: אותה שומה ירקרקת בקצה עמוד־השידרה, בעורף. (יודעים לבטח — מן העיתונות...) לא די בידיעה, צריך גם להוכיח. כדי שכולם יאמינו כי לשר זה וזה שומה ירוקה בעורפו ויש לחסלו מייד.

כדי לשכנע אדם — מה טוב ממראה־עיניים? אלא שגם השר זה־וזה יודע על מראה־עיניים, ומה טוב ממראה־עיניים בטלוויזיה הממלכתית!

בשידור לאומה מופיע השר הנ"ל ומסביר, בחיוך של טוב־לב ובסלחנות יהודית טיפוסית, שהוא מוכן להקל בדינם של כל המלעיזים, שמתום־לב פעלו ומאהבת ישראל ואומות העולם, והריהו עומד לחשוף את עורפו חפרטי (והבלתי־מוכר עד כה) קבל כל בית ישראל ועיתונות־החוץ, ברגע זה ממש.

עוד הקופסה מדברת, ועינינו רואות:

השר מחייך, מסיר את מעילו (עניבה אין, המעמד מחייב), פותח באיטיות משגעת את כפתורי־החולצה, מפנה ראשו — והנה — לראשונה בתולדות היינו הי ציבוריים — גבו החשוף של שר בישראל קבל עם ועדה. המצלמה מתמקדת על עורפו כבר־הסבר של השר, מתקרבת, מתקרבת עוד יותר, קלוז־אפ של העורף, העורף ממלא את כל המסך הקטן — אין שומה ירק־רקת, אין מאדים, אין כלום מלבד פלומה רכה של שיער־שיבה תיקני לחלוטין. ושוב מחייכים אלינו פני השר בחביבות, הקריין נוטל את רשות הדיבור ומסכם את התקריית שחוסלה בזה ושתהפוך עם בוקר לכותרות ראשיות ולמאמרי־מערכת בכל העיתונים, ומחרתיים תישכח.

יצורי המאדים ימשיכו, לאט אך בביטחון, בהשתלטותם על הבית הלאומי של העם היהודי.*

כך מסתיים מעגל סגור של „ברווז־תיקשורת" שהחל בעיתונות החופשית, הסתיים בעיתונות החופשית והסתיים בדרך בכלי־התיקשורת המשכנע והאובייקטיבי מכולם — הערוץ האחד והיחידי של הטלוויזיה הממלכתית שלנו.

לגבי מרבית בני־האדם זה היה מספיק ומשכנע. מרבית בני־האדם צופים בטלוויזיה כברצף בלתי־מופסק של מידע אובייקטיבי ומאמינים לדיברי העיתונות, בעיקר כאשר היא מתארת את מה שכולם ראו אמש בטלוויזיה. התמונה היא אמת לאמיתה, המצלמה אינה משקרת.

אלא שה„רצף האובייקטיבי" של התמונה אינו אלא אשלייה. מי ערב לנו כי אכן הפנים המחייכות והעורף הפלומתי שייכים לאותו אדם? כמה מאיתנו שמו לב לאפשרות המעבר ממצלמה אחת לאחרת ב־שבריר השנייה שבין צילום הפנים, כפתורי החולצה — והקלוז־אפ של העורף? ובכלל, האם יש בידינו לוודא שאומנם היה זה שידור ישיר ולא סרט שעבר עריכה קפדנית?

■ ■ ■

אשליית הרצף בטלוויזיה, המושגת באמצעות עריכה, היא תוצר מתוחכם המושג באמצעות טכניקות שאינן מסובכות כשלעצמן, אך הסמויות בדרך־כלל מעינו של הצופה הממוצע, המביט בטלוויזיה בין ארוחת־הערב לקלפים של שבת.

שידורי־התעמולה ה„מסודרים" לקראת הבחירות טרם החלו, אך למראה סנוניות ראשונות של תעמולת־בחירות ישרה ועקיפה בעיתונות, נראה ששיטות „אמריקאיות" הולכות ומשתלטות על אמצעינו הצנועים וה־שמרניים.

למשל:

יש כבר שרים וסתם פעילים, היודעים את סוד המבט הישיר והגלוי אל המצלמה (במקום אל המראיין היושב מולם).*

זה עובד נפלא, בעיקר על נשים. דודה שלי תמיד אמרה שהיא מעדיפה אדם שמסתכל לה „ישר בעיניים", כי זה סימן שהוא דובר אמת ושאין לו מה להסתיר.

בעל־ניסיון כשמעון פרס יודע, שמצלמת־הטלוויזיה היא העיניים של המדינה והריהו מסתכל לנו ישר באותן העיניים ומדבר אמת לעבר המצלמה הבלתי־משוחדת. דודתי היתה כל־כך מאוהבת בו, עד שבשעת הדראמה הגדולה שהועברה ישירות מהיכל התרבות, ישבה ופכרה אצבעות יחד עימו והעבירה פיתקאות זועמות לדודי, שישב לידה, לאות־הזדהות עם המועמד המובס לראשות הממשלה שניצב ממש לידה ושוחח עימה באופן אינטימי.

רבין, לעומת זאת, „לא ניראה לה" כלל וכלל, לדודתי. מדבר לאט, כמעט מגמגם, לא יודע איך להסתכל בו, לא מסתכל לה „ישר בעיניים" — בטח יש לו מה להסתיר, עוד תראו. (ראינו.)

אלא שזאת רק אפשרות אחת — שניתן לנצלה לכיוון ההפוך בדיוק.

אנשי רבין (ביודעין?) עשו זאת. ביישנותו של רבין הוצגה כתכונתו החיובית ביותר, כעדות מכרעת ליושרו ולתומתו. פרס הוצג כשחקן מאומן, כאשף של יחסי־ציבור, כמוקיון של טלוויזיה, כנחמד יותר מדי. רבין, לעומת זאת, אינו מעמיד פנים שהוא נחמד. הוא קורא מן הכתב, עושה העוויות של מבוכה, הוא בודאי מדבר אמת — אילו רצה לשחק, היה בוחר לו תפקיד מוצלח יותר. תדמית עלובה שכזאת חייבת להיות טיבעית, אמיתית, שום מומחה ליחסי־ציבור לא יתאמץ ליצור תדמית שכזאת. מסקנה: רבין לא משחק, כי אינו יודע לשחק. שימוש נבון ומודע באמצעי־התקשורת יכול בהחלט להפוך חיסרון ליתרון.

התבונה הרבה שבה ניהלו רבין ואנשיו את מערכת־הבחירות המאופקת כנגד פרס מניבה פירות בימים אלה: רבין הוא האיש התמים, האיש שלא יודע להסתדר, שלא מבין „קונצים" — סיפור הדולרים היה טעות, מיקרה, הסתבכות. די היה שיתייצב בפני האומה ויכריז בכל כלי־התיקשורת שהוא מודה בחטאו ומוכן לשאת באחריות — כדי להכפיל ולשלש את הפופולאריות שלו בציבור. (ראה מישאלי דעת־קהל ברדיו ביום ו' — רבין וטל ברודי בשיא הפופולאריות שלהם).

שידור־הטלוויזיה מהיכל־התרבות היה שידור ישיר. הדבר ניתן לאימות באמצעות לוח־הזמנים שעליו ידענו מראש (מן העיתונות...). אי־לכך, אין מקום לספקות־לציות רבות ביחס למשמעות של עריכה אפשרית של צילומי־השידור.

קטע כגון זה שבו רבין נואם והמצלמה מתרכזת בקלוז־אפים של פני פרס, באצבעותיו הפוכרות פתק־ניחומים (כנראה...) ובניסיונות־התיחוך המאולצים שלו — קטע זה התקבל ללא חשד כ„תגובתו של פרס לדיברי רבין. עקרון האמון כאן מתבסס על ישירות־השידור ועל הנחת הבו־זמניות של דיברי רבין עם תגובות פרס.

אך האם אומנם כך היו פני הדברים?

אולי בכל־זאת היתה כאן עריכה? אולי השתמשו בצילומים מוכנים־מראש של פרס? ואולי פשוט היתה העדפה אישית של צלם או במאי כלשהו לטובת רבין? תוצאתה של העדפה כזאת עלולה להוות תמונת־מצב חד־צדדית לחלוטין, שבה יוצג פרס כפקעת־עצבים שזה־עתה נשרה ממנה מסיכת ההסוואה, בעוד שרבין הוא האיש המאוזן שאינו מתרגש יותר מדי ובידיו יש להפקיד את גורל האומה. תמונה חד־צדדית זו תתקבל כאובייקטיבית בעיני הצופה!

* ראה הסרט „המועמד" עם רוברט רדפורד.

אינני טוענת שזה אכן מה שקרה, אלא שזהו מה שעשוי לקרות, ומן הדין שניתן את הדעת על אפשרויות כאלו באותן שעות של שידורי תיאטרון הבחירות המצפות לנו בימים הקרובים.

■ ■ ■

הללו — לא יהיו שידורים ישירים. הם יצולמו מראש, לפי תסריטים שיוכנו בקפידה על־ידי בעלי־מיקצוע, עם טכסטים משוננים מראש ומשוכתבים בעזרת ציוותי־יועצים. או נביא בחשבון את המודעות הגוברת והולכת של אישי־ציבור ופוליטיקה בארצנו לטכניקה של אמצעי־התיקשורת למיניהם (מודעות שהיא כורח מיקצועי עבורם!), יש לצפות לתיכנון מדוקדק וקפדני של שידורי־התעמולה.

מודעותם של המשדרים מקדימה בהרבה את מודעותו של הצרכן־בכות. מטבע הדברים שכך יהיה — המוטיבציה של הראשונים חזקה יותר. להם יש מה להרוויח; לנו נדמה שאין לנו מה להפסיד.

על־כן אנו מסתפקים בדרך־כלל בתפקיד המתבונן הפסיבי, הלא־מודע והלא־ביקורתי. בין קפה לעוגה אפשר למכור לנו כמעט הכל: קמטים של זיקנה באיפור צעיר ורענן; טכסט שנון של פירסומאי צעיר בפיו של פוליטיקאי מיושן המורגל בעיברית של עלייה־שנייה; הצהרות־הזדהות עם שכונות־העוני המושמעות היישר מפנטהאוז בשכונת־יוקרה, בצירוף צילומי הדובר המטייל ברחובות השכונה (הענייה) וטופח ברחמים גואים על שכם ילדים קטנים; בעל רודני ו„בוס" של גדוד מזכירות המשוכנע שתחום פעילותה של האישה חייב להצטמצם בין המיטבח לפינקס־הקצרנות — בדמות לוחם ותיק לזכויות האישה — אין סוף לאפשרויות.

יש כבר פוליטיקאים המקבלים ייעוץ קוסמטי (האם השיפוץ הקוסמטי של הגברת אלוני מומן מכספי ה־מפלגה? אם לא — מין חדין שינכו זאת כחוצאה מיקצועית?), יש שהחלו בדיאטה נמרצת, אחרים אולי מקבלים שיעורי רטוריקה והיגוי (הלוואי), ויש אולי השוקדים בימים אלה על ניסוח מצע כלשהו שיישמע כאילו מישהו מאמין במה שכתוב בו.

■ ■ ■

תעמולה, הסברה, תיקשורת, משתמשות בשפות־טעונות לימוד. הם לומדים — אנחנו אמורים לפענח וללחוץ על כפתור־הבקרה. ככל שמועטת ידיעתנו באותן השפות (ומועטת גם מודעותנו למועטת זאת...) — כן נרבה להבין אותם כפי שהם רוצים שנבין אותם. שכן לא די בקליטה, יש צורך גם בפיענוח. שאם לא כן — „נאכל" הכל.

בתמונות, במילים, במודעות, בכרוזים, באסיפות־הסברה ואפילו בחוגי־בית.

השטף ילך ויגבר לקראת הבחירות ויהפוך מערבולת של תדמיות סינתטיות שייראו לנו, כל אחת כשלעצמה, כאמת לאמיתה, כתוצר של שיפוטנו־שלנו ההגיוני וה־בלתי־משוחד.

ביום הבחירות יסתיים עיבוד הנתונים שבהם הוזנו ללא הרף, בפליטתו של פתק־הצבעה שכולו הזדהות כנה ובלתי־משוחדת עם האות המצויינת בו.

זהירות. זו עלולה להיות אות־הצופן של המאדים.

שושנה אביגל, תל־אביב

● שושנה אביגל היא מוסמכת לאמנות התיאטרון ודוקטורנטית לתיקשורת באוניברסיטת פאריס, מרצה באוניברסיטת תל־אביב וחיפה.

* הרעיון שאוב במודע מספר של מדע בידיוני העומד להופיע בהוצאת מסדה: **השליטים**, מאת ר. היינליין.